

PROTOPOPIATUL ORTODOX FĂGĂRAȘ ÎN ANII 1843-1844: PREOȚI ȘI PAROHII

Mircea-Gheorghe ABRUDAN¹

THE ORTHODOX DEANERY OF FĂGĂRAȘ IN 1843-1844: PRIESTS AND PARISHES

ABSTRACT

After the re-establishment of the Orthodox hierarchy in Transylvania by Empress Maria Theresa's decree of tolerance in 1759 and the appointment of Bishop Dionisie Novacovici of Buda and Mohaci as administrator of the Orthodox Christians in Transylvania, but especially with the de jure restoration of the Orthodox Diocese of Transylvania by Emperor Joseph II in 1782-1783 and the appointment of Archimandrite Ghedeon Nichitici as bishop residing in Sibiu, The Orthodox Church in Transylvania was reorganised and its administrative structure was gradually rebuilt through the establishment of parishes, sub-parishes and deaneries at local and regional level, as well as the eparchial consistory in Sibiu at central level.

At the request of the Transylvanian and Viennese civil authorities, the bishops and vicars undertook a number of censuses of the souls, parishes and churches under their care, from which one can see the administrative organisation and demographic dimension of Transylvanian Orthodoxy during the 18th and 19th centuries. The most well-known schematisms are those dating from 1765-1767, 1805 and 1858, published and analysed by various historians during the 20th century, and thus known in ecclesiastical and lay historiography. The conscriptions of 1843-1844 and 1846-1847, published in Buda, are still little known, as they contain the general structure of the Orthodox Church in the Habsburg Monarchy, based on the organizational structure of each diocese. The first part of this study presents the 1843-1844 schematism, and the second part analyses the organisational and demographic situation of the Orthodox Church in Făgăraș County.

Keywords: The Orthodox Church, Transylvania, Făgăraș County, first half of the 19th century, census.

Preliminarii. După restabilirea ierarhiei ortodoxe în Transilvania prin decretul de toleranță al împărătesei Maria Tereza din 1759 și numirea episcopului Dionisie Novacovici al Budei și Mohaciului în funcția de administrator al ortodocșilor din Ardeal, dar mai ales odată cu restaurarea de jure a Episcopiei Neune a Transilvaniei de către împăratul Iosif al II-lea în anii 1782-1783 și numirea arhimandritului Ghedeon Nichitici în funcția episcopală cu reședința la Sibiu, Biserica Ortodoxă din Transilvania este reorganizată și se reface treptat țesutul ei administrativ prin constituirea parohiilor, filiilor și a protopopiatelor la nivel local și regional, precum și a consisto-

¹ Cercetător științific III dr., Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române din Cluj-Napoca; e-mail: mircea.abrudan@acad-cj.ro.

riului eparhial de la Sibiu, la nivel central². În anul 1772, conform datelor statistice prezentate de guvernatorul Maria-Joseph von Auersperg coregentului Iosif al II-lea, numărul ortodocșilor din Transilvania era de 1.043.117 persoane, mai mare decât al tuturor celorlalte confesiuni³. La cererea autorităților civile transilvănene și a celor vieneze, episcopii și vicarii generali au realizat mai multe conscripții ale sufletelor, parohiilor și bisericilor păstorite, de unde se poate constata organizarea administrativă și dimensiunea demografică a Ortodoxiei transilvane pe parcursul secolelor XVIII și XIX. Cele mai cunoscute șematisme sunt cele realizate în anii 1766-1767⁴, 1805⁵ și 1858⁶, publicate de istorici români (Matei Voileanu, Ioan Beju și Pavel Cherescu) și străini (Eugen de Gagy și Keith Hitchins) în secolul XX și fructificate masiv de istoriografia ecleziastică și laică. Mai puțin cunoscute și aproape deloc fructificate istoriografic au rămas până astăzi șematismele anilor 1843-1844 și 1846-1847, publicate în epocă la Buda, acestea cuprinzând de fapt șematismul general al Bisericii Ortodoxe din Monarhia habsburgică, recensământ alcătuit pe structura organizatorică a fiecărei eparhii în parte. În acest studiu va fi prezentat într-o primă parte șematismul din 1843-1844, urmând ca în a doua parte să fie analizată situația organizatorică și demografică a Bisericii Ortodoxe din Țara Făgărașului⁷, cu alte cuvinte a Protopopiatului Ortodox Făgăraș în anii 1843-1844.

Șematismele bisericești. În tomul al III-lea al „Enciclopediei române”, publicată la Sibiu în anul 1904, sub egida Asociațiunii ASTRA și sub coordonarea lui Corneliu Diaconovici (1859-1923), termenul „schematism” e explicat în felul următor: „Combinare după o schemă anumită. În biserica catolică S[ematismul] diecesan cuprinde descrierea diecesei dimpreună cu consemnarea tuturor preoților din acea diecesă după anumite rubrici”⁸. Așadar, șematismul este o condică bisericească în care sunt înregistrate date diverse referitoare la organizarea administrativă a bisericii, la slujitorii și credincioșii ei. La prima vedere s-ar putea crede că șematismele au fost specifice doar Bisericii Catolice, privind însă în listele publicațiilor periodice din arealul fostei Monarhii habsburgice în secolele XVIII-XIX se poate limpede constata că

² Două sinteze asupra evoluției istorice a Bisericii Ortodoxe din Transilvania în secolul al XVIII-lea vezi la: Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, ediția a doua, revăzută și întregită, Deva, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2018, p. 241-287; Mircea-Gheorghe Abrudan, *Ortodoxie și Luteranism în Transilvania între Revoluția Pașoptistă și Marea Unire. Evoluție istorică și relații confesionale*, Sibiu/Cluj-Napoca, Editura Andreiana/Presa Universitară Clujeană, 2015, p. 119-131.

³ Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, *Istoria Transilvaniei*, Cluj-Napoca, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane/Editura Eikon, 2013, p. 141.

⁴ Ioan N. Beju, Keith Hitchins, *Biserica Ortodoxă Română în secolul XVIII. Conscripții, statistici*, Sibiu, Editura Urbana, 1991.

⁵ Eugen Gagy de Etéd, *Documente istorice: Regulatio Diocesis Transilvanicae Disunitae anno 1805*, în „Transilvania”, nr. 1-3/1911, p. 38-61, 148-171, 266-295.

⁶ Pavel Cherescu, *Biserică și școală în Mitropolia Ardealului – sec. XIX (Studii de demografie istorică bisericească)*, Oradea, Editura Universității Oradea, 2008.

⁷ Constantin Băjenaru, *Țara Făgărașului în timpul stăpânirii austriece (1691-1867)*, Alba Iulia, Editura Altip, 2013.

⁸ Corneliu Diaconovich, *Enciclopedia română publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru Literatura română și cultura poporului român*, tomul III, Sibiu, 1904, p. 902.

sub acest titlu de „șematism” anual au fost publicate și periodice civile sau laice, cu caracter administrativ, militar, școlar sau literar. Cele mai cunoscute sunt și rămân însă șematismele bisericești catolice, șematismele armatei cezaro-crăiești⁹ și șematismele autorităților administrative imperiale de la nivel central și regional. Șematismele bisericești sunt structurate pe episcopii și reprezintă o sursă primară de maximă importanță pentru cunoașterea aparatului diecezan central, a schemei organizatorice a întregii episcopii, a numelor funcționarilor și clericilor eparhiei, a listei protopopiate-lor, a parohiilor și a filiilor, a numărului credincioșilor pe familii și suflete, a hramului lăcașurilor de cult, a numelor învățătorilor școlilor confesionale, a numărului elevilor obligați a frecventa aceste școli și al celor ce au frecventat efectiv școala confesională primară din parohiile unei episcopii¹⁰.

După modelul șematismelor diecezelor romano și greco-catolice, unele eparhii ale Bisericii Ortodoxe din Monarhia Habsburgică¹¹ au întocmit și publicat, începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, diverse șematisme eparhiale, cea mai consecventă episcopie cu acest demers editorial fiind Eparhia Bucovinei. Tipărite inițial în limba latină sau germană, iar din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în limba română sau sârbă, șematismele diecezane ortodoxe reprezintă astăzi o sursă nemijlocită pentru a cunoaște organizarea administrativă, organigrama centrului diecezan, precum și dimensiunea demografică a respectivelor eparhii în intervalul secolelor XVIII-XX¹². Spre deosebire de șematismele diecezelor catolice, care au avut o

⁹ Au fost digitalizate și pot fi accesate ușor pe portalul bibliotecii Hungaricana (vezi: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/austrian_state_archives_MilitarAlmanachSchematismu s/; accesat: 29 octombrie 2023).

¹⁰ Detalii: <https://www.bjc.ro/new/files/revista-lectura/sematismeme.pdf> (accesat: 29 octombrie 2023).

¹¹ O introducere în istoria Bisericii Ortodoxe din Imperiul habsburgic vezi la: Emanuel Turczynski, *Ortodocși și uniți*, în vol. „Monarhia Habsburgică (1848-1918), vol. IV, Problema confesională”, ediție în limba română coordonată și îngrijită de Rudolf Gräf, traducere de M.-Gh. Abrudan, Ioana Florea și Loránd Mády, Iași, Editura Polirom, 2022, p. 385-450; M.-Gh. Abrudan, *Biserica Ortodoxă și clerul militar din Monarhia Habsburgică între Pacea de la Carloviț și Primul Război Mondial (1699-1914)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2022, p. 79-232.

¹² M.-Gh. Abrudan, *Organizarea administrativă și dimensiunea demografică a protopopiatului ortodox Sebeș între anii 1766 și 1920*, în „Astra Sabesiensis”, 1, 2015, p. 37-63; Idem, *Organizarea administrativă a Eparhiei Ardealului între anii 1766-1920*, în „Îndrumător Bisericesc pe anul de la Hristos 2016”, 164, Sibiu, 2016, p. 379-423; Idem, *Organizarea administrativă și dimensiunea demografică a Bisericii Ortodoxe din Sălaj în a doua jumătate a secolului XVIII*, în „Credință și viață în Hristos. Anuarul Episcopiei Sălajului”, VIII, Zalău, 2016, p. 501-542; Idem, *Organizarea administrativă și dimensiunea demografică a Episcopiei Aradului în anii 1843-1844*, în Ioan Bolovan, Doru Sinaci (coord.), „Societate, cultură, demografie: Omagiu profesorului Corneliu Pădurean la împlinirea vârstei de 70 de ani”, Cluj-Napoca, Editura Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, 2022, p. 419-441; Nino Delić, „Vlachs” in the census of the Metropolitanate of Karlovci in 1821: Arad, Timișoara and Vršac eparchies, în „Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca. Historica”, LIX, 2020, p. 163-177; Idem, *Православно становништво Далмације према пописима Српске православне цркве (1835-1850)*, în „Зборник МС за историју”, 87, Novi Sad, 2013, p. 109-128.

frecvență editorială mult mai mare, aceasta și datorită spiritului de rigoare mult mai ridicat al administrațiilor dieceane catolice, care au elaborat și tipărit uneori șematisme anuale, alteori o dată la cinci ori la zece ani, șematismele eparhiilor ortodoxe din Monarhia Habsburgică au avut o apariție mult mai rară. Această realitate a fost deplânsă la începutul secolului XX de presa bisericească ortodoxă arădeană, care a semnalat carențele ortodocșilor în acest domeniu al statisticii bisericești, notând că cel mai bine stăteau lucrurile în cazul Eparhiei Bucovinei, care-și publicase șematismele în mod curent încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea, iar după despărțirea ierarhică a românilor de sârbi (1864-1865)¹³, Mitropolia Carlovițului tipărise în anul 1910 un impresionant șematism mitropolitan de 1.202 pagini¹⁴. Întrebându-se retoric „unde sunt șematismele noastre bisericești”, Roman Ciorogariu, autorul articolului respectiv din *Biserica și Școala*¹⁵, menționa că spre deosebire de șematismele catolice și de cele ale Episcopiei Bucovinei, din prima jumătate a secolului al XIX-lea îi era cunoscută existența unui singur șematism „din anul bisericesc 1843/4”, tipărit la Buda în două ediții „ca dovadă a necesității încă atunci simțite”¹⁶. În a doua parte a articolului sunt prezentate pe scurt datele din acest șematism, autorul insistând asupra informațiilor statistice referitoare la Episcopia Aradului¹⁷.

În mod curios, acest șematism al Bisericii Ortodoxe din Imperiul Austriac a fost uitat complet de istoriografia românească a secolului al XX-lea. Această situație are o singură explicație, și anume absența șematismului din fondul de carte al bibliotecilor transilvănene, dar, în mod surprinzător, și din al celor vieneze, constatare la care am ajuns căutându-l personal în cataloagele de carte ale bibliotecilor publice din Cluj-Napoca, Sibiu, Timișoara, Arad, Oradea, Brașov, Târgu-Mureș, Alba-Iulia și Viena, singurele exemplare depistate fiind păstrate în Biblioteca Națională Széchényi din Budapesta, de unde le-am obținut în format digital prin bunăvoința și cu ajutorul profesorului universitar Gábor Gángó, căruia îi mulțumesc și pe această cale.

Șematismul Mitropoliei Carlovițului din anii 1843-1844. Șematismul Mitropoliei Carlovițului din deceniul patru al secolului al XIX-lea, publicat la Buda în două ediții apărute în anii 1843-1844, descoperă cea mai complexă radiografie statistică a Bisericii Ortodoxe din arealul domeniilor ereditare ungare (Ungaria) și a părților limitrofe (Banatul, Croația-Slavonia și Transilvania) ale Imperiului Austriac la mijlocul secolului al XIX-lea. Șematismul cuprinde nouă (Carloviț, Arad, Bacica, Buda, Karlstadt, Pakraț, Timișoara, Transilvania și Vârșeț), din cele unsprezece eparhii aflate în jurisdicția Mitropoliei Carlovițului, cele două lipsă fiind a Bucovinei și a Dalmației, regiuni care nu se aflau pe teritoriul Ungariei medievale. Editorul șematismului a fost Aloysius Reesch de Lewald, funcționar al Consiliului Locumtenențial

¹³ Amănunte la Lucian Mic, *Relațiile Bisericii Ortodoxe Române din Banat cu Biserica Ortodoxă Sârbă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca/Caransebeș, Presa Universitară Clujeană/Editura Episcopiei Caransebeșului, 2013, p. 139-310.

¹⁴ *Unde sunt șematismele noastre bisericești? În atențiunea Sinoadelor eparhiale*, în „Biserica și Școala”, nr. 2/8(21) ianuarie 1917, p. 21-22.

¹⁵ Articolul este anonim, dar i-a fost atribuit profesorului Roman Ciorogariu (vezi: Pavel Vesa, *Incursiuni în istoriografia ecleziastică arădeană*, Arad, Editura Mirador, 2004, p. 177).

¹⁶ *Unde sunt șematismele noastre bisericești?*, p. 21.

¹⁷ *Ibidem*, p. 22-23.

al Ungariei, și a fost editat în limba latină la Tipografia Universității din Buda¹⁸. Datele înregistrate de șematism vizează numărul parohiilor, al filiilor, al sufletelor și al familiilor cununate, apoi al bisericilor, cu indicarea hramului acestora, al clericilor, conserși cu numele și statutul administrativ (paroh, capelan sau administrator parohial), al școlilor confesionale, al învățătorilor și al elevilor din fiecare eparhie și din fiecare protopopiat, precum și evidența mănăstirilor și a viețuitorilor lor. În prima ediție lipsesc datele statistice ale Episcopiei Transilvaniei, eparhia intracarpatică fiind înregistrată doar cu organigrama administrativă a consistoriului diecezan și cu numele protopopilor¹⁹.

În ediția a doua, apărută în același an²⁰, șematismul este întregit cu datele despre Episcopia Transilvaniei, dar fără a cuprinde toate detaliile acesteia, sumarul datelor ardeleni fiind mai redus decât al celorlalte eparhii ortodoxe, și anume fără contabilizarea numărului sufletelor, al lăcașurilor de cult, al învățătorilor, școlilor și elevilor, ci numai cu indicarea numărului parohiilor, filiilor, preoților parohi, capelanilor și „capilor de familie”²¹, ceea ce indică funcționarea defectuoasă a administrației consistoriului eparhial sibian pe fondul bătrâneții episcopului Vasile Moga (1810-1845)²². Datele statistice ale celorlalte eparhii sunt identice în ambele ediții ale șematismului, relevând următoarea organizare bisericească: o arhidieceză și opt dieceze, 98 de protopopiate, 2.524 de parohii și 1.690 de filii, 1.693 de biserici, 3.526 preoți de mir, 26 mănăstiri și 180 monahi, 495.656 familii și circa 2.260.000 credincioși²³.

Șematismul Episcopiei Ardealului. Efectuând o radiografie a datelor statistice centralizate ale eparhiilor ortodoxe din Ungaria în anii 1842-1843, se constată că cea mai mare eparhie ortodoxă, atât ca întindere geografică, dar mai ales ca pondere demografică și ca număr al clericilor, era Episcopia Transilvaniei. Jurisdicția canonică și spirituală a episcopiei se întindea exclusiv peste Marele Principat al Transilva-

¹⁸ Aloysium Reesch de Lewald, *Universalis Schematismus Ecclesiasticus venerabilis cleri Orientalis Ecclesiae graeci non uniti ritus I. Regni Hungariae partiumque eidem adnexarum nec non Magni Principatus Transilvaniae item Literarius seu nomina eorum, qui rem literariam scholarem ejusdem ritus procurant*, sub benigno-gratiosa protectione excelsi Consilii Regii Locumtenentialis Hungarici, pro anno 1843/4 redactus, Budae, Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 202 p.

¹⁹ *Ibidem*, p. 140-142.

²⁰ Idem, *Universalis Schematismus Ecclesiasticus venerabilis cleri Orientalis Ecclesiae graeci non uniti ritus I. Regni Hungariae partiumque eidem adnexarum nec non Magni Principatus Transilvaniae item Literarius seu nomina eorum, qui rem literariam scholarem ejusdem ritus procurant*, sub benigno-gratiosa protectione excelsi Consilii Regii Locumtenentialis Hungarici, pro anno 1843/4 redactus. Editio Secunda, Budae, Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 235 p.

²¹ *Ibidem*, p. 132-169.

²² Mihai-Octavian Groza, Diana-Maria Dăian, M.-Gh. Abrudan (coord.), *Un episcop și epoca sa. Vasile Moga (1774-1845)*, Cluj-Napoca/Sibiu, Editura Argonaut/Editura Andreiana, 2017; M.-O. Groza, *Un ierarh transilvănean și epoca sa. Viața și activitatea episcopului Vasile Moga (1774-1845)*, Dej, Editura Astra-Dej, 2018.

²³ A. Reesch de Lewald, *Universalis Schematismus Ecclesiasticus venerabilis cleri Orientalis Ecclesiae graeci non uniti ritus ...*, pro anno 1843/4 redactus. Editio Secunda, p. 1-194.

niei²⁴. Eparhia cuprindea 43 de protopopiate, 625 de parohii și 459 de filii, având 973 preoți și 116.526 familii ortodoxe cu aproximativ 586.000 suflete²⁵. La polul opus, cea mai mică eparhie era a Budei, cu reședința la Sânt Andrei (Szentendre), lângă capitala Ungariei, și cuprindea 2 protopopiate, 58 de parohii, 62 de filii, 61 de biserici, 65 de preoți, o mănăstire cu șase monahi, 5.052 familii și 21.715 suflete. Am reținut aici datele Episcopiei Budei pentru că, așa cum am arătat mai sus în preliminarii, vreme de 22 de ani, între 1759 și 1781, cele două episcopii au avut ierarhi comuni, în persoana vlădicilor sârbi Dionisie Novacovici și Sofronie Chirilovici²⁶, pe care împărăteasa-regină Maria Tereza i-a numit ca administratori sau episcopi exempti ai ortodocșilor din Transilvania.

Protopopiatul Ortodox Făgăraș în anii 1843-1844: preoți și parohii. În anii 1765-1766, episcopul Dionisie Novacovici a organizat episcopia în 44 de protopopiate, aceste districte administrative regionale bisericești fiind configurate pe structura unităților administrative civile (11 comitate, 4 districte, 14 scaune și 11 orașe libere regești) ale Transilvaniei. Reformele administrative ale împăratului Iosif al II-lea din anii 1783-1784 au vizat reorganizarea Marelui Principat al Transilvaniei, ducând la constituirea a 11 comitate (Alba Inferioară, Cluj, Făgăraș, Hunedoara, Odorhei, Sibiu, Solnocul Inferior, Solnocul Mijlociu, Târnava, Trei Scaune și Turda), menite să pulverizeze vechile structuri administrative ale „națiunilor privilegiate”²⁷. Reforma administrativă civilă a avut urmări și în organizarea teritorială a Episcopiei Ortodoxe a Transilvaniei, episcopul Ghedeon Nichitici (1736-1788), instalat la Sibiu la 1 iunie 1784, reorganizând eparhia la începutul anului 1786 în 31 de protopopiate și 981 de parohii, numărul ortodocșilor înregistrând 120.552 de familii²⁸. Opoziția stărilor privilegiate și perspectiva sumbră a morții l-au determinat pe împăratul Iosif II să anuleze reformele administrative, prin rescriptul imperial din 28 ianuarie 1790 revenindu-se la vechea organizare, rămasă în vigoare până în anul 1850²⁹. Organigrama eparhiei, publicată în Șematismul Marelui Principat din anul 1794, denotă o creștere a numărului protopopiatelor ortodoxe de la 31, câte sistematizase episcopul Nichitici, la 33, sub noul ierarh Gherasim Adamovici (1789-1796)³⁰. Numărul lor va crește ușor și în următoarele două decenii, în conscripția din 1805 fiind înregistrate

²⁴ Despre evoluția istorică și organizarea administrativă a Principatului în epoca modernă, vezi: Anton Dörner, *Reformismul austriac și administrația din Transilvania în secolul al XVIII-lea*, Cluj-Napoca, Editura Napoca-Star, 2009.

²⁵ Conform datelor statistice civile din anul 1838, vezi: M.-Gh. Abrudan, *Ortodoxie și Luternism în Transilvania*, p. 144.

²⁶ Două medalioane biobibliografice ale lor, vezi la: M. Păcurariu, *Cărturari sibieni de altădată*, ediție întregită și adăugită, Sibiu, Editura Andreiana, 2015, p. 13-21.

²⁷ C. Băjenaru, *Comitatul Făgăraș (1876-1918)*, Alba Iulia, Editura Altip, 2016, p. 25; Ladislau Gyémánt, *Habitat și evoluție demografică*, în Ioan-Aurel Pop, Thomas Năgler, Magyari András (coord.), *Istoria Transilvaniei, vol. III (de la 1711 până la 1918)*, Cluj-Napoca, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, 2008, p. 47-48.

²⁸ M.-Gh. Abrudan, *op. cit.*, p. 129.

²⁹ C. Băjenaru, *op. cit.*, p. 26.

³⁰ *Novum Calendarium ad annum MDCCXCIV in usum M. Principatus Transsilvaniae et Partium adnexarum addito omnium dicasteriorum & officialium in hoc M. P. Transsilvaniae fungentium*, Claudiopoli, Typis Martini Hochmeister, p. 158-160.

37 de protopopiate, 1.478 de parohii, 1.295 de preoți și 128.279 familii³¹. În timpul păstoririi episcopului Vasile Moga eparhia ardeleană va înregistra o nouă dinamică administrativă, șematismul din anii 1842-1843 înregistrând un număr de 43 protopopiate ortodoxe, organizate în interiorul structurilor unităților administrative civile ale Marelui Principat ardelean, și anume în jurisdicția comitatelor (Alba Superioară și Inferioară, Târnava Superioară și Inferioară, Turda Superioară și Inferioară, Cluj, Dăbâca, Solnoc Interior și de Mijloc, Hunedoara, Zarand), a scaunelor și districtelor secuiești (Arieș, Odorhei, Mureș, Trei Scaune), a scaunelor și districtelor săsești (Sibiu, Sighișoara, Mediaș, Cincu Mare, Rupea, Sebeș, Miercurea, Nocrich, Orăștie, Brașov și Bistrița) și a celor două districte românești (Chioar și Făgăraș)³².

În toate conscripțiile și șematismele eclesiastice și civile din anii 1766-1767, 1786, 1794, 1805 și 1843 este menționată organizarea unui Protopopiat al Făgărașului situat în districtul omonim. În prima conscripție a episcopului Dionisie Novacovici din 1766-1767, în districtul Făgăraș funcționau două protopopiate ortodoxe: Făgăraș I cu sediul la Sâmbăta de Sus, condus de protopopul Grigore Șendrescu, având 20 de parohii și 10.737 credincioși, și Făgăraș II cu sediul la Hurez, condus de protopopul Samuil Nemeș, având 7 parohii și 2.684 suflete³³. Reorganizările succesive din deceniile următoare au dus la contopirea celor două protopopiate, districtului administrativ civil al Făgărașului corespunzându-i protopopiatul ortodox Făgăraș. În anul 1805, protopopiatul Făgăraș era condus de protopopul ortodox Vasile Chiș și cuprindea 53 de parohii aflate în 52 de localități, 6.452 de familii cu 31.310 suflete, 50 de biserici și 78 de preoți ortodocși³⁴.

În șematismul Episcopiei Transilvaniei din anii 1843-1844, protopopiatul Făgăraș situat în districtul Făgăraș este înregistrat la numărul XXVIII. Protopopiatul era condus de administratorul protopopesec George Jinariu, menționat ca Georgius Zsinarim, paroh în Făgăraș, și era constituit din 35 de parohii și 12 filii, formate din 6.340 familii ortodoxe, păstorite de 50 de preoți parohi și de 10 capelani³⁵. Realizând o comparație cu datele administrative ale districtului și cu cele ale conscripției confesionale precedente, din anul 1805, se observă pe de o parte că din numărul total al celor 64 de localități ale districtului Făgăraș, credincioși ortodocși erau recenzați în 47 de așezări, iar pe de altă parte se constată o scădere ușoară atât a cifrei parohiilor ortodoxe, cât și a numărului familiilor și al enoriașilor ortodocși. Această scădere este explicabilă prin trecerile confesionale înregistrate între anii 1805 și 1844 de la ortodocși la greco-catolici, scăderea ponderii ortodocșilor în districtul Făgăraș, respectiv creșterea demografică a greco-catolicilor în aceeași unitate administrativă, corespunzând trendului general înregistrat de șematismele și conscripțiile civile și eclesiastice realizate la scara întregului Principat al Transilvaniei în prima jumătate a secolului al XIX-lea³⁶. Analizând amănunțit progresul prozelitismului uniatic, istoriografia ortodoxă și cea greco-catolică prezintă cifre diferite cu privire la trecerile confesionale petre-

³¹ M.-Gh. Abrudan, *op. cit.*, p. 799-801; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii românești*, p. 286.

³² A. Reesch de Lewald, *op. cit.*, p. 169.

³³ M.-Gh. Abrudan, *op. cit.*, p. 798.

³⁴ *Ibidem*, p. 800; C. Băjenaru, *op. cit.*, p. 76.

³⁵ A. Reesch de Lewald, *op. cit.*, p. 158-159.

³⁶ M.-Gh. Abrudan, *op. cit.*, p. 139-144.

cute între finalul păstoririi lui Dionisie Novacovici (1767) și debutul activității pastorale a lui Andrei Șaguna (1846). Unul dintre exegeți, arhimandritul istoriograf Ilarion Pușcariu susținea că în timpul păstoririi episcopului Vasile Moga (1810-1845) au trecut de la ortodocși la greco-catolici 124 de parohii în toată Transilvania, alt istoric, Matei Voileanu, înaintând cifra de 300 de comune care ar fi îmbrățișat unirea religioasă cu Biserica Romei între anii 1810 și 1846³⁷. Același istoric și preot ortodox M. Voileanu identifica trei parohii convertite de la Ortodoxie la Greco-Catolicism în Protopopiatul Făgăraș între anii 1805 și 1846, și anume Dejani, Ileni și Netot³⁸. Cifrele consemnate de șematismele ecleziastice din 1805 și 1843-1844, coroborate cu evoluțiile generale ale Diecezei Greco-Catolice a Făgărașului dezvăluie progresul încet, dar sigur al uniaticismului între români, inclusiv episcopul Vasile Moga fiind contactat în acest sens de misionarul apostolic Pedrelli, aflat în trecere prin Sibiu în anul 1820³⁹. Progresul și fortificarea greco-catolicismului în Țara Făgărașului s-a realizat în mod deosebit după anul 1786, când s-a înființat vicariatul foraneu al Făgărașului, misiunea noii structuri ecleziastice greco-catolice în regiune fiind aceea de a contribui la „instruirea clerului și credincioșilor cu privire la principiile esențiale ale credinței, în vederea combaterii ignoranței religioase și prevenirii apostaziei”⁴⁰. Vicariatul Făgărașului cuprindea parohiile greco-catolice din districtul Făgăraș și a fost condus până la jumătatea secolului al XIX-lea de Ioan Halmaghi (1786-1796 și 1807-1815), Ioan Para (1796-1807), Dimitrie Pop (1818-1827), Constantin Alutan (1827-1834), Teodor Șereni (1834-1845) și Ioan Chirilă (1846-1862)⁴¹. În conformitate cu datele cuprinse în șematismul diecezei greco-catolice a Făgărașului, publicat la Blaj în anul 1842, în districtul Făgăraș era organizat vicariatul foraneu omonim și protopopiatul Veneției, ambele conduse de vicarul Teodor Șereni, paroh în Făgăraș. Protopopiatul unit se întindea pe suprafața districtului Făgăraș, a scaunelor Cincu Mare, Rupea și Sibiu, și a comitatului Albei Superioare, avea 50 de parohii, 19 filii, 52 de preoți parohi, 7 preoți cooperatori și 26.554 suflete, cele mai noi comunități convertite la uniaticism fiind cele din Șercaia (1807), Comăna de Jos (1825), Grid (1826) și Telechi-Recea (1835)⁴².

Revenind la Șematismul Episcopiei Transilvaniei din anii 1843-1844, observăm că această statistică bisericească internă prezintă următoarea organizare administrativă și dimensiune demografică a Protopopiatului ortodox Făgăraș în anii 1843-1844⁴³:

³⁷ *Ibidem*, p. 140-141.

³⁸ M. Voileanu, *Contribuțiune la istoria bisericească din Ardeal*, Sibiu, Tipografia Arhidiecezană, 1928, p. 169.

³⁹ Daniel Dumitran, *Un timp al reformelor. Biserica Greco-Catolică din Transilvania sub conducerea episcopului Ioan Bob (1782-1830)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2007, p. 205-209.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 295.

⁴¹ *Ibidem*, p. 302; *Șematismul veneratului cler al Archidiecezei metropolitane greco-catolice române de Alba Iulia și Făgăraș pre anul Domnului 1900 de la sânta unire 200*, Tipografia Seminariului archidiecezan, Blaș, p. 64-76.

⁴² *Schematismus venerabilis Cleri graeci ritus catholicorum Dioceseos Fogarasiensis in Transilvania, pro anno a Christo nato MDCCCXLII*, Editio secunda, Blasii, Typis Seminarii Dioecesani, p. 152-159.

⁴³ A. Reesch de Lewald, *op. cit.*, p. 158-159.

1. Parohia **Sâmbăta de Jos** („Alsó Szombatfalva”), constituită din 121 de familii ortodoxe, păstorite de preotul paroh Ioan Tănase („Joannes Thanaszi”), avea lăcaș de cult propriu în localitate;

2. Parohia **Beclean** („Bethlen”), constituită din 155 familii ortodoxe, păstorite de preotul paroh Ioan Băierzan („Joannes Baérzán”) și Matei Băierzan („Math. Baérzán”), avea biserică proprie în localitate. Parohiei îi era afiliată filia **Dridif** („Dridiff”), constituită din 66 familii ortodoxe, păstorite de preotul capelan Nicolae Grama („Nicol. Gramma”);

3. Parohia **Breaza** („Bráza”), constituită din 178 familii ortodoxe, păstorite de preotul paroh Ioan Leabu („Joannes Leabu”), avea biserică proprie în localitate. Parohiei îi era afiliată filia **Telechi-Recea** („Telki Retye”), constituită din 79 de familii ortodoxe, păstorite de preotul capelan George Martin („Georgius Martin”);

4. Parohia **Făgăraș** („Fogaras”), constituită din 205 familii ortodoxe, păstorite de preotul paroh și administrator protopopesce George Jinariu („Georgius Zsinarim”), avea biserică de zid proprie și un post de preot capelan vacant;

5. Parohia **Sâmbăta de Sus** („Felső-Szombathfalva”) orientală („orientalis Eccl.”), constituită din 171 de familii ortodoxe, păstorite de preotul paroh Ioan Ispas („Joannes Ispasz”), avea biserică proprie;

6. Parohia **Sâmbăta de Sus** („Felső-Szombathfalva”) apuseană („occidentalis Eccl.”), constituită din 196 de familii ortodoxe, păstorite de preotul paroh Ioan Mardan („Joannes Moerdan”), avea biserică proprie;

7. Parohia **Lisa** („Lisza”), constituită din 153 familii ortodoxe, păstorite de preoții parohi Ioachim Savu („Joachim Szavu”) și Ioan Paberin („Joannes Paberin”), avea o biserică proprie în localitate;

8. Parohia **Luța** („Lutza”), constituită din 105 familii ortodoxe, păstorite de preotul paroh Ioan Breazu („Joannes Breazu”), avea biserică în localitate;

9. Parohia **Voivodenii Mari** („Nagy-Vajdafalva”), constituită din 92 de familii ortodoxe, păstorite de preotul paroh Moise Bica („Moyses Bika”), avea biserică proprie. Parohiei îi erau afiliate din punct de vedere administrativ două filii, și anume: **Voivodenii Mici** („Kis-Vajdafalva”), constituită din 60 de familii ortodoxe, păstorite de preotul capelan Ioan Buș; și **Ludișor** („Ludisor”), constituită din 61 de familii ortodoxe, păstorite de preotul capelan George Zaharia;

10. Parohia **Voila** („Vajla”), constituită din 41 de familii ortodoxe, păstorite de preotul paroh Toma Gabor („Thomas Gabor”), avea biserică proprie în localitate;

11. Parohia **Berivoii Mici** („Kis Berivoj”), constituită din 80 de familii ortodoxe, păstorite de preotul paroh Ioan Chiușdea („Joannes Kűsde”), avea biserică proprie. Parohiei îi era afiliată filia **Berivoii Mari** („Nagy Berivoj”), constituită din 64 de familii ortodoxe, păstorite de preotul capelan Ioan Răduleț („Joannes Raduletz”);

12. Parohia **Râușor** („Russor”), constituită din 52 de familii ortodoxe, păstorite de preotul paroh Nicolae Vas („Nicolaus Vass”), avea biserică în localitate. Parohiei îi era afiliată filia **Hurez** („Hurez”), constituită din 49 de familii ortodoxe, păstorite de preotul capelan Iosif Bențea („Josephus Bentze”);

13. Parohia **Șercăița** („Sárkaitza”), constituită din 161 de familii ortodoxe, păstorite de preotul paroh Ioan Bărbat („Joan Barbat”), avea biserică în localitate;

14. Parohia **Toderița** („Todoritza”), constituită din 149 de familii ortodoxe, păstorite de preotul paroh Ioan Feolfeodi („Joan Feolfeodi”), avea biserică proprie în

localitate și îi era afiliată filia **Hârșeni** („Herszény”), constituită din 52 de familii ortodoxe, păstorite de preotul capelan Bucur Sterțosa („Bukur Stertzoza”);

15. Parohia **Arpașu de Jos** („Alsó-Arpás”), constituită din 80 de familii ortodoxe, păstorite de preotul paroh Ioan Vas („Joannes Vász”), avea biserică proprie;

16. Parohia **Porumbacu de Jos** („Parumbák Alsó”), constituită din 197 de familii ortodoxe, păstorite de preotul paroh Atanasie Pop („Athanasius Papp”), avea biserică proprie;

17. Parohia **Viștea de Jos** („Alsó-Viszt”), constituită din 135 de familii ortodoxe, păstorite de preotul paroh Ioan Șofar/iu („Joan Schofer”), avea biserică proprie;

18. Parohia **Ucea de Jos** („Alsó-Utsa”), constituită din 165 de familii ortodoxe, păstorite de preoții parohi Vasile Opriș („Basil. Oprisch”) și Nicolae Gurlea („Nicol. Gurlea”), avea biserică proprie și îi era afiliată filia **Corbi** („Korbi”), constituită din 108 familii ortodoxe, păstorite de preotul capelan Candid Popovici („Candidus Popovits”);

19. Parohia **Drăguș** („Dragus”), constituită din 187 familii ortodoxe, păstorite de preoții parohi Stoia Jurcovan („Stoja Jorkován”) și Spiridon Jurcovan („Spiridon Jorkován”), avea biserică proprie;

20. Parohia **Arpașu de Sus** („Felső-Arpás”), constituită din 193 familii ortodoxe, păstorite de preoții parohi Absolon Nan („Absolon Nán”) și Nicolae Popovici („Nicol. Poppovits”), avea biserică proprie și îi era afiliată filia **Streza-Cârțișoara** („Sztrezsa-Kertzisora”), constituită din 70 de familii ortodoxe, păstorite de preotul capelan Matei Banciu („Math. Bants”);

21. Parohia **Porumbacu de Sus** („Felső-Porumbák”), constituită din 227 de familii ortodoxe, păstorite de preoții parohi George Cismaș („Georgius Csismas”) și Catin Neamțu („Katin Nyamtzu”), avea o biserică proprie în localitate;

22. Parohia **Viștea de Sus** („Felső-Viszt”), constituită din 249 de familii ortodoxe, păstorite de preoții parohi Ioan Fuciu („Joannes Futsu”) și Matei Vulcan („Matthaeus Vulkán”), avea biserică proprie;

23. Parohia **Ucea de Sus** („Felső-Utsa”), constituită din 229 familii ortodoxe, păstorite de preoții parohi Ioan Burz („Joannes Búrsz”) și Ioan Bărbat („Joannes Bar-bath”), avea biserică proprie;

24. Parohia **Oprea-Cârțișoara** („Oprea Kertzisoara”), constituită din 98 de familii ortodoxe, păstorite de preotul paroh Aron Stoica („Aaron Stoika”), avea biserică proprie;

25. Parohia **Sărata** („Szerata”), constituită din 167 familii ortodoxe, păstorite de preoții parohi Avram Stanciu („Abrah. Stantsule”) și Ioan Califar („Joannes Kalifar”), avea biserică proprie și îi era afiliată filia **Scoreiu** („Skorej”), constituită din 88 de familii ortodoxe, păstorite de preotul capelan Ioan Marc („Joannes Markus”);

26. Parohia **Comana de Jos** („Alsó-Komana”), constituită din 156 familii ortodoxe, păstorite de preotul paroh Ioan Mihăilă („Joannes Mihajle”), cu biserică proprie;

27. Parohia **Veneția de Jos** („Alsó-Venitze”), constituită din 142 familii ortodoxe, păstorite de preotul paroh Matei Comanici („Mathej Komenits”), avea biserică proprie;

28. Parohia **Comăna de Sus** („Felső-Komana”), constituită din 84 de familii ortodoxe, păstorite de preotul paroh Ioan Comanici („Joannes Komanits”), cu biserică

proprie și îi era afiliată filia **Veneția de Sus** („Velső-Venitze”), constituită din 59 de familii ortodoxe, păstorite de preotul capelan Ioan Barbu („Joannes Barb”);

29. Parohia **Grid** („Grüd”), constituită din 126 de familii ortodoxe, păstorite de preotul paroh Ieremia Grid („Jeremias Gridi”);

30. Parohia **Holbav** („Holbak”), constituită din 117 familii ortodoxe, păstorite de preotul paroh Samuel Mija („Samuel Mizsa”), avea biserică proprie;

31. Parohia **Cuciulata** („Kutsulata”), constituită din 237 de familii ortodoxe, păstorite de preoții parohi George Moga („Georg Moga”) și Ioan Strâmbu („Joannes Sztrimbul”), avea biserică proprie și îi era afiliată filia **Lupșa** („Lupsa”), constituită din 22 de familii ortodoxe;

32. Parohia **Părău** („Porro”), constituită din 213 familii ortodoxe, păstorite de preoții parohi Matei Buta („Matheus Buta”) și George Buta („Georgius Buta”), avea biserică proprie și îi era afiliată filia Șercaia („Sárkány”), constituită din 66 familii ortodoxe;

33. Parohia **Perșani** („Persány”), constituită din 147 de familii ortodoxe, păstorite de preoții parohi George Naghi („Georgius Nyagvi”) și Ioan Pop („Joannes Papp”), avea biserică proprie;

34. Parohia **Poiana Mărului** („Pojána Merului”), constituită din 274 de familii ortodoxe, păstorite de preoții parohi Ioan Zecheriu („Joannes Zeiheriu”) și Leontie Pușcaș („Leontie Puskás”), avea o biserică proprie în localitate;

35. Parohia **Șinca Nouă** („Uj Sinka”), constituită din 215 familii ortodoxe, păstorite de preoții parohi George Flucaș („Georgius Flukus”) și Nistor Popa („Nistor Poppa”), avea biserică proprie în localitate.

Din datele relevate de șematism se observă că Episcopia Transilvaniei respecta în linii mari prevederile „Rescriptului declaratoriu” din 1779⁴⁴, referitoare la stabilirea numărului clericilor în funcție de numărul de familii sau case din fiecare localitate (1 preot la 130 de familii, 2 preoți la 250 de familii și 3 preoți la peste 250 de familii), la statutul administrativ atât a parohiilor și filiilor sau filialelor (comunități sau obști cu mai puțin de 80 de familii afiliate unei parohii, comunitate cu peste 80 de familii), cât și a clericilor (paroh, capelan sau administrator parohial, protopop)⁴⁵. „Rescriptul declaratoriu” (16 iulie 1779), alături de „Sistema consistorială” (17 iunie 1782)⁴⁶, au fost reconfirmate în anul 1786 prin dispozițiile transmise de împăratul Iosif al II-lea episcopului Ghedeon Nichitici⁴⁷, cele două documente având o valoare normativă pentru întreaga Biserică Ortodoxă din Monarhia Habsburgică până în anii 1864, respectiv 1869⁴⁸.

Sub raport demografic, datele cuprinse de șematismul protopopiatului ortodox Făgăraș arată că cele mai mari parohii ortodoxe, cu peste două sute de familii, erau cele din localitățile Poiana Mărului, cu 274 familii, Viștea de Sus, cu 249 familii,

⁴⁴ Reeditat recent: Ioan-Vasile Leb, Gabriel-Viorel Gârdan, Marius Eppel, Emilian-Iustinian Roman, Mircea-Gheorghe Abrudan, *Instituții ecleziastice ortodoxe. Izvoare legislative bisericesti și laice (sec. XVIII-XX)*, vol. I, Iași, Editura Doxologia, 2022, p. 58-90.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 76, 88.

⁴⁶ I.-V. Leb *et alii*, *op. cit.*, p. 91-109.

⁴⁷ M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 281.

⁴⁸ M.-Gh. Abrudan, *op. cit.*, p. 455-456.

Cuciulata, cu 237 familii, Ucea de Sus, cu 229 familii, Porumbacu de Sus, cu 227 familii, Șinca Nouă, cu 215 familii, Părau, cu 213 familii, și Făgăraș, cu 205 familii, iar cele mai mici parohii erau Voila, cu 41 familii, și Râușor, cu 52 de familii. Cele mai mici comunități ortodoxe erau cele menționate ca filii, deci obști afiliate din punct de vedere administrativ unor parohii mame sau matere, cum le mai numesc documentele secolelor XVIII-XIX, aflate în vecinătate. Filiile cu cel mai redus număr de familii ortodoxe erau Lupșa, cu 22 de familii, Hurez, cu 49 de familii, și Hârseni, cu 52 de familii, iar cele mai mari erau Corbi, cu 108 familii, și Scoreiu, cu 88 familii. De asemenea, dacă comparăm datele cuprinse în șematismul ortodox cu cele din șematismul unit blăjean, constatăm că în parohiile ortodoxe cele mai numeroase fie nu existau comunități unite, fie acestea erau afiliate la parohii unite vecine, iar în localitățile cu cele mai mici filii ortodoxe existau comunități parohiale greco-catolice solide. Cu toate acestea nu se poate restitui o situație confesională exactă a raporturilor demografice între ortodocși și greco-catolici, pentru că șematismul ortodox recenzază numărul de familii, iar cel greco-catolic numărul persoanelor. O apreciere generală a situației demografice poate fi realizată ținând cont de o serie de algoritmi stabiliți de istorici demografi și de istoricii familiei pentru epoca respectivă, calculele arătând că raportul demografic dintre cele două confesiuni românești în districtul Făgăraș fiind de aproximativ 3/4 ortodocși și 1/4 greco-catolici, după cum ne-o arată și recensămintele civile din a doua jumătate a secolului al XIX-lea⁴⁹.

În loc de concluzii. Trecut în totalitate cu vederea de istoricii laici și ecleziastici ai secolului al XX-lea și nefructificat de istoriografia contemporană, șematismul Episcopiei Transilvaniei și în particular al Protopopiatului Făgăraș din anii 1843-1844 oferă o serie de informații inedite, valoroase nu numai pentru istoria bisericească și istoria locală a Țării Făgărașului, ci și pentru demografia istorică transilvăneană, reprezentând astăzi o sursă importantă pentru cunoașterea realităților confesionale și demografice din Transilvania în deceniul cinci al secolului al XIX-lea. De aceea, nu pot decât să sper că acest studiu va readuce șematismul prezentat în atenția specialiștilor.

⁴⁹ C. Băjenaru, *op. cit.*, p. 99-101.